

TITLUL I

DEVOLUȚIUNEA TESTAMENTARĂ A MOȘTENIRII

Capitolul I

Noțiuni privind moștenirea testamentară

Secțiunea 1. Testamentul. Elemente comune tuturor formelor testamentare

1.1. Testamentul – reglementare legală, definiție, caractere juridice și cuprins

Reglementarea legală a testamentului este cuprinsă în art. 1034-1085 C. civ., Capitolul III (Testamentul), Titlul III (Liberalitățile) din Cartea a IV-a (Despre moștenire și liberalități). Codul civil nu reprezintă însă singurul act normativ incident în materia testamentului, existând dispoziții relative la testament și în alte acte normative, ca, de pildă, Legea nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale^[1] și Regulamentul de aplicare al acestei legi^[2].

Înainte de a proceda la analiza testamentului, se impune a arăta că, potrivit art. 955 C. civ., patrimoniul defunctului se transmite prin moștenire legală, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel prin testament. O parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moștenire testamentară, iar cealaltă parte prin moștenire legală. Textul art. 955 C. civ. indică faptul că patrimoniul defunctului se poate transmite fie pe cale legală, potrivit regulilor devoluțiunii legale, analizate în cadrul lucrării *Drept civil. Succesiuni. Moștenirea legală*^[3], fie pe cale testamentară, prin prisma voinței defunctului manifestate prin întocmirea testamentului și că aceste două modalități de transmisiune succesorală pot

[1] M. Of. nr. 444 din 18 iunie 2014.

[2] M. Of. nr. 479 din 1 august 2013.

[3] I. NICOLAE, *Drept civil. Succesiuni. Moștenirea legală*, Ed. Hamangiu, București, 2014.

coexista. Regula generală o constituie transmiterea moștenirii pe cale legală, însă, în ipoteza în care defunctul a întocmit testament, iar acesta întrunește condițiile de validitate, moștenirea legală coexistă cu cea testamentară, moștenirea urmând a se deferi atât pe calea devoluțiunii legale, cât și a celei testamentare. Regula generală a transmiterii moștenirii pe cale legală poate fi înlăturată în tot sau în parte de manifestarea de voință a defunctului, realizată prin întocmirea testamentului.

Așa cum s-a arătat în doctrină^[1], omul (persoana fizică) piere, inevitabil, prin moarte, iar pieirea fizică a omului duce, din punct de vedere juridic, la dispariția sa ca subiect de drept, însă patrimoniul său rămâne și se transmite la moștenitorii săi conform regulilor dreptului succesoral. Autorul indicat arăta, de asemenea, că reglementările referitoare la soarta patrimoniului persoanei decedate sunt mult mai ample și mai complexe, acestea alcătuind materia dreptului succesoral. Însă în lucrarea de față obiectul de analiză se va îndrepta asupra devoluțiunii testamentare a moștenirii.

Putem concluziona, astfel, că în dreptul civil român moștenirea legală reprezintă regula, dreptul comun în privința transmisiunii patrimoniului succesoral, însă această regulă generală poate fi înlăturată, în tot sau în parte, de manifestarea de voință a defunctului exprimată prin testament. A fost, astfel, consacrat principiul libertății testamentare, ceea ce înseamnă că orice persoană capabilă poate dispune de bunurile ce compun patrimoniul său pe cale testamentară, la fel cum această libertate se poate manifesta și prin neîntocmirea testamentului, cu consecința transmisiunii moștenirii pe cale legală. Libertatea persoanei capabile de a dispune prin testament nu poate fi îngrădită, respectiv la această libertate nu se poate renunța, în sensul că orice persoană capabilă este liberă sau nu să lase un testament prin care să dispună *mortis causa* de patrimoniul său^[2]. Nu se poate renunța la dreptul de a dispune pe cale testamentară; astfel, orice convenție prin care o persoană s-ar obliga să nu dispună de bunurile sale prin testament este nulă absolut^[3].

Potrivit art. 1034 C. civ., testamentul este actul unilateral, personal și revocabil prin care o persoană, numită testator, dispune, în una dintre formele cerute de lege, pentru timpul cât nu va mai fi în viață. În vechea reglementare a Codului civil de la 1864, art. 802 prevedea că testamentul este un act revocabil prin care testatorul dispune, pentru timpul încetării

[1] D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 1.

[2] FR. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Moștenirea testamentară*, vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 22.

[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1844 din 1956, în C.D. 1956, vol. I, p. 367.

sale din viață, de tot sau o parte din avutul său. Definiția dată de art. 802 a fost criticată de doctrină^[1] pe motiv că vizează doar legatul ca dispoziție testamentară, pe când testamentul, ca act juridic complex, poate să cuprindă și alte dispoziții de ultimă voință.

Această critică formulată în privința art. 802 C. civ. de la 1864 a fost avută în vedere la elaborarea actualului Cod civil, astfel încât definiția testamentului cuprinsă în art. 1034 nu se mai referă strict la legat, ci cuprinde și alte manifestări de voință ce pot fi cuprinse în testament, manifestări de voință cu regimuri juridice distincte^[2]. Legatul reprezintă acea dispoziție testamentară referitoare la bunurile ce compun patrimoniul succesoral sau la patrimoniul succesoral în integralitatea sa. În actuala reglementare, art. 1034 C. civ. a extins referirea strictă la legat cuprinsă în art. 802 C. civ. de la 1864 și la alte manifestări de ultimă voință ce pot fi incorporate în testament, respectiv – dezmoștenirea unor moștenitori legali, revocarea unui testament anterior, dispoziții referitoare la partaj, instituirea de executori testamentari, sarcini impuse moștenitorilor, fie ei legali sau testamentari, recunoașterea unui copil etc. În acest sens, art. 1035 C. civ. prevede că testamentul conține dispoziții referitoare la patrimoniul succesoral sau la bunurile ce fac parte din acesta, precum și la desemnarea directă sau indirectă a legatarului. Alături de aceste dispoziții sau chiar și în lipsa unor asemenea dispoziții, testamentul poate să conțină dispoziții referitoare la partaj, revocarea dispozițiilor testamentare anterioare, dezmoștenire, numirea de executori testamentari, sarcini impuse legatarilor sau moștenitorilor legali și alte dispoziții care produc efecte după decesul testatorului.

După cum s-a arătat în doctrină^[3], în ipoteza existenței unor dispoziții cu caracter extrapatrimonial, asemenea dispoziții utilizează testamentul ca suport, dar prin aceasta ele nu dobândesc o natură testamentară, testamentul neavând repercusiuni asupra condiției lor juridice. Așadar, art. 1035 C. civ. detaliază în acest sens ce ar putea conține testamentul, pe lângă legate, care sunt considerate a fi obiectul principal al testamentului^[4]. Așa

[1] FR. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, Ed. Universul Juridic, București, 2002, p. 160. A se vedea în acest sens, pentru mai multe amănunte privind evoluția moștenirii testamentare, M.D. BOCȘAN, *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, Ed. Lumina Lex, București, 2000.

[2] A se vedea M.D. BOB, *Probleme de moșteniri în vechiul și noul Cod civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 121 și urm.

[3] D. CHIRICĂ, *Succesiunile și liberalitățile*, op. cit., p. 240.

[4] FR. DEAK, R. POPESCU, *Moștenirea testamentară*, op. cit., p. 26.

cum s-a arătat în literatura juridică^[1], Codul civil actual face o delimitare clară între testament, ca întreg, și legat, ca parte a acestuia, rezultând, așadar, că prin intermediul testamentului defunctul poate dispune în tot sau în parte de bunurile sale, prin instituirea de legatari, dar în același timp poate să insereze în actul său de ultimă voință și alte dispoziții.

Nici actuala definiție nu este însă la adăpost de critici; astfel, în literatura de specialitate^[2] s-a arătat că referirea din textul art. 1034 C. civ. la termenul „dispune” ar face trimitere din nou la categoria bunurilor, acestea fiind singurele cu privire la care se poate „dispune”. Autoarea amintită oferă în acest sens un exemplu în ceea ce privește recunoașterea pe cale testamentară a unui copil, când termenul „dispune” nu poate fi utilizat, așa cum se arată, fiind improprie exprimarea „testatorul dispune recunoașterea unui copil”. Apreciem însă că această critică este ușor forțată, legiuitorul actual extinzând sfera de cuprindere a testamentului și la alte acte de ultimă voință ale testatorului. Faptul că, pentru un anumit caz particular, definiția cuprinsă în art. 1034 C. civ. nu se mulează perfect nu constituie însă o imperfecțiune a legii, atâta timp cât încadrarea acestui exemplu în textul legal este posibilă. În finalul criticii menționate, chiar autoarea citată arată că definiția actuală a testamentului este superioară celei prevăzute în art. 802 C. civ. de la 1864, legiuitorul eliminând supra-punerea testamentului și a legatului.

În ceea ce privește caracterele juridice ale testamentului, menționăm că din definiția oferită de art. 1034 C. civ. rezultă că testamentul este un act juridic unilateral, esențialmente personal, revocabil, solemn și pentru cauză de moarte. Vom analiza în cele ce urmează aceste caractere juridice ale testamentului:

a) testamentul este un *act juridic* – fiind un act juridic, testamentul trebuie să îndeplinească în primul rând condițiile generale de validitatea ale oricărui act juridic în general, dar în același timp trebuie să îndeplinească și condițiile specifice de validitate impuse de lege pentru testament. Prin act juridic civil se înțelege manifestarea de voință sau, după caz, acordul de voință făcut cu intenția de a produce efecte juridice, adică de a naște, de a modifica sau de a stinge un raport juridic civil concret^[3]. Condițiile generale de validitate impuse actului juridic se referă la consimțământ,

[1] I. GENOIU, *Dreptul la moștenire în Codul civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 110.

[2] *Ibidem*.

[3] G. BOROI, C.A. ANGHELESCU, *Curs de drept civil. Partea generală*, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 109.

capacitate, obiect și cauză, condiții la care se adaugă cele specifice testamentului;

b) testamentul este un *act juridic unilateral* – clasificarea actelor juridice civile în funcție de numărul părților se face în acte juridice unilaterale, acte juridice bilaterale și acte juridice multilaterale. Testamentul se încadrează în categoria actelor juridice unilaterale. Actul juridic unilateral reprezintă rezultatul voinței unei singure părți, așa cum prevede art. 1324 C. civ. În cazul testamentului, manifestarea de voință a testatorului este suficientă pentru a da naștere la drepturi și obligații, evident, de la moartea testatorului. Fiind vorba despre un act juridic unilateral, nu se cere ca legatarul să-și manifeste opțiunea pentru ca acesta să-și producă efectele juridice. Pentru a înțelege mai bine acest aspect, arătăm că manifestarea de voință a testatorului exprimată prin testament produce efecte juridice la moartea sa, indiferent de poziția legatarului. Cu alte cuvinte, legatul se dobândește chiar din momentul deschiderii moștenirii prin actul unilateral al testatorului, dacă legatarul nu renunță la legat^[1]. Ceea ce trebuie reținut este faptul că acceptarea legatului de către legatar sau a celorlalte dispoziții cuprinse în testament constituie acte juridice distincte și unilaterale, acte de opțiune succesorală, care nu trebuie să se întâlnească cu voința testatorului ca în cazul actelor juridice bilaterale^[2]. Voința testatorului manifestată prin întocmirea testamentului va produce efecte juridice, respectiv are loc transmiterea legatului către legatar, de la data deschiderii moștenirii, cu singura condiție ca legatarul să nu repudieze legatul. Așa cum am menționat, acceptarea legatului de către legatar constituie un act de opțiune succesorală, act unilateral și distinct de testamentul lăsat de defunct, aceste acte distincte nefiind necesar să se unească, ca în cazul actului juridic bilateral (contract);

c) testamentul este un *act juridic esențialmente personal* – aceasta înseamnă că testamentul nu poate fi încheiat prin reprezentare sau cu încuviințarea ocrotitorului legal. Doar o persoană cu capacitatea de a dispune poate testa, exclusiv personal, iar o persoană lipsită de această capacitate nu poate încheia, nici prin reprezentare și nici cu încuviințarea ocrotitorului legal, un astfel de act. Caracterul esențialmente personal al testamentului nu este contrazis de prevederile art. 94 din Legea nr. 36/1995, text care prevede că testatorul își dictează dispozițiile în fața notarului. Notarul public se îngrijește de scrierea testamentului, pe care îl citește testatorului sau, după caz, îl dă să îl citească, făcând mențiune

[1] FR. DEAK, R. POPESCU, *Moștenirea testamentară, op. cit.*, p. 24.

[2] AL. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *Drept civil. Succesiunile*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 74.

expresă despre îndeplinirea acestor formalități. Dacă dispunătorul își redactase deja actul de ultimă voință, testamentul autentic îi va fi citit de către notarul public. După citire, dispunătorul trebuie să declare că actul exprimă ultima sa voință, testamentul fiind apoi semnat de către testator, iar încheierea de autentificare, de către notarul public. De asemenea, trebuie menționat că testatorul poate apela pentru întocmirea testamentului la cunoștințele de specialitate ale unui avocat, care să îl informeze asupra condițiilor de redactare și a clauzelor testamentare, nefiind încălcat în acest sens caracterul esențialmente personal al acestui act juridic. Ceea ce este esențial este ca manifestarea de ultimă voință, făcută prin întocmirea testamentului, să reprezinte voința personală a testatorului. Testamentul este în egală măsură un *act cu caracter individual*, adică acesta reprezintă voința unei singure persoane. Articolul 1036 C. civ. interzice expres testamentul reciproc prin care două sau mai multe persoane testează, prin același act, fie una în favoarea celeilalte, fie amândouă în favoarea unui terț;

d) testamentul este un *act juridic solemn* – aceasta semnifică că testamentul, sub sancțiunea nulității absolute, trebuie să fie încheiat într-una dintre formele impuse de lege. Condițiile de formă ale testamentului sunt condiții *ad validitatem*. Persoana care dorește să testeze o va putea face exclusiv printr-una dintre formele de testament prevăzute de lege, putându-se vorbi în acest sens de o libertate limitată a testatorului impusă de lege;

e) testamentul este un *act juridic mortis causa* – aceasta semnifică faptul că efectele dispozițiilor testamentare se produc numai la moartea testatorului. Până la momentul decesului lui *de cuius*, acesta poate dispune potrivit propriei dorințe de bunurile ce fac obiectul dispozițiilor testamentare. Aceasta înseamnă că legatarul nu are niciun drept asupra bunurilor ce fac obiectul legatului, atâta timp cât testatorul este în viață, iar efectele specifice ale testamentului se produc odată cu moartea lui *de cuius*, la momentul deschiderii moștenirii. În ceea ce privește condițiile de validitate ale testamentului, menționăm că acestea se analizează în funcție de data întocmirii acestuia, și nu raportat la data deschiderii moștenirii, când testamentul își produce efectele;

f) testamentul este un *act juridic esențialmente revocabil* – testatorul, până la decesul său, poate reveni oricând asupra dispozițiilor sale testamentare. Aceasta înseamnă că testatorul poate revoca testamentul total sau parțial sau poate aduce anumite modificări dispozițiilor sale testamentare anterioare. Articolul 956 C. civ. interzice expres ca testatorul să renunțe la dreptul de a revoca testamentul, renunțarea constituind un pact asupra unei succesiuni viitoare, prohibit expres de legiuitor.

În doctrină^[1] s-a reținut și faptul că testamentul este un *act de dispoziție cu titlu gratuit*, arătând-se că testamentul este un act juridic de esență cărui sunt actele de dispoziție cu titlu gratuit *mortis causa* și că, din această perspectivă, legatele presupun atât un element material (economic), adică o diminuare a patrimoniului dispunătorului și o îmbogățire a patrimoniului legatarului, cât și un element moral, intențional, constând în intenția de a gratifica *animus donandi*.

În ceea ce privește cuprinsul testamentului, art. 1035 C. civ. prevede că testamentul conține dispoziții referitoare la patrimoniul succesoral sau la bunurile ce fac parte din acesta, precum și la desemnarea directă sau indirectă a legatarului. Alături de aceste dispoziții sau chiar și în lipsa unor asemenea dispoziții, testamentul poate să conțină dispoziții referitoare la partaj, revocarea dispozițiilor testamentare anterioare, dezmoștenire, numirea de executori testamentari, sarcini impuse legatarilor sau moștenitorilor legali și alte dispoziții care produc efecte după decesul testatorului. După cum s-a arătat în doctrină^[2], devoluțiunea succesorală, atât legală, cât și testamentară, are o esență patrimonială, sens în care se conchide că nu poate exista testament, în sensul propriu al noțiunii de act prin care se derogă de la regulile moștenirii legale, fără ca acesta să conțină legate. Din reglementarea art. 1035 C. civ. se desprinde concluzia că testamentul cuprinde în primul rând legate, acestea constituind deci obiectul principal al testamentului. Potrivit art. 986 C. civ., legatul este dispoziția testamentară prin care testatorul stipulează ca, la decesul său, unul sau mai mulți legatari să dobândească întregul său patrimoniu, o fracțiune din acesta sau anumite bunuri determinate.

Din cuprinsul acestui text legal rezultă că legatul poate fi universal, cu titlu universal sau cu titlu particular. Însă, pe lângă obiectul principal al testamentului (legatele), art. 1035 C. civ. enumeră următoarele dispoziții testamentare ce se pot regăsi în cuprinsul testamentului:

– *desemnarea unuia sau unor executori testamentari care să aducă la îndeplinire dispozițiile testamentare* – potrivit art. 1077 C. civ., testatorul poate numi una sau mai multe persoane, conferindu-le împuternicirea necesară executării dispozițiilor testamentare. Dacă au fost desemnați mai mulți executori testamentari, oricare dintre ei poate acționa fără concursul celorlalți, cu excepția cazului în care testatorul a dispus altfel sau le-a împărțit atribuțiile. Puterile executorului testamentar pot fi exercitate de la data acceptării misiunii prin declarație autentică notarială;

[1] D. CHIRICĂ, *Sucesiunile și liberalitățile*, op. cit., p. 242-243.

[2] *Idem*, p. 241.

– *dezmoștenirea* unuia sau unora dintre moștenitorii legali ai defunctului, adică înlăturarea de la moștenire în tot sau în parte, însă în limitele prevăzute de lege. Trebuie menționat că exheredarea sau dezmoștenirea moștenitorilor rezervatari se poate face numai în anumite limite. În acest sens, art. 1086 C. civ. arată că rezerva succesorală este partea din bunurile moștenirii la care moștenitorii rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități ori dezmoșteniri. Moștenitorii rezervatari sunt soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați ai defunctului, așa cum aceștia sunt enumerați în cuprinsul art. 1087 C. civ. Articolul 1074 C. civ. arată că dezmoștenirea este dispoziția testamentară prin care testatorul îi înlătură de la moștenire, în tot sau în parte, pe unul sau mai mulți dintre moștenitorii săi legali. Dezmoștenirea este directă atunci când testatorul dispune prin testament înlăturarea de la moștenire a unuia sau mai multor moștenitori legali și indirectă atunci când testatorul instituie unul sau mai mulți legatari;

– *partajul de ascendent* – ascendenții pot face partajul bunurilor lor între descendenți, prevede art. 1160 C. civ. În ceea ce privește forma în care se realizează partajul de ascendent, arătăm că acesta se poate desfășura prin donație sau prin testament. Pot face obiectul partajului de ascendent toate bunurile moștenirii sau doar o parte din bunurile moștenirii. Potrivit art. 1162 C. civ., dacă în partajul de ascendent nu au fost cuprinse toate bunurile moștenirii, bunurile necuprinse se vor partaja conform legii. În ce privește ineficacitatea partajului de ascendent, art. 1163 C. civ. arată că este lovit de nulitate absolută partajul în care nu s-au cuprins toți descendenții care îndeplinesc condițiile pentru a veni la moștenire, fie în nume propriu, fie prin reprezentare succesorală. De asemenea, dacă prin partajul de ascendent se încalcă rezerva succesorală a vreunui descendent sau a soțului supraviețuitor, sunt aplicabile dispozițiile privitoare la reducțiunea liberalităților excesive;

– *revocarea, totală sau parțială, a unui testament anterior* sau doar a unei dispoziții testamentare anterioare ori *retractarea revocării* anterioare – potrivit art. 1051 C. civ., un testament nu poate fi revocat expres, în tot sau în parte, decât printr-un act autentic notarial sau printr-un testament ulterior. În ce privește forma testamentului revocator, art. 1051 alin. (2) C. civ. arată că testamentul care revocă un testament anterior poate fi întocmit într-o formă diferită de aceea a testamentului revocat. În ceea ce privește revocarea voluntară a testamentului, potrivit art. 1052 alin. (1) C. civ., ștergerea unei dispoziții a testamentului olograf de către testator implică revocarea acelei dispoziții. Modificările realizate prin ștergere se semnează de către testator. În privința retractării revocării, art. 1053 C. civ. arată că dispoziția revocatorie poate fi retractată în mod expres